

Олександр ЛИСЕНКО

доктор історичних наук, професор,
завідувач відділу історії України періоду Другої світової війни,
Інститут історії України НАН України (Київ, Україна)
ukr2ww@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-4003-6433>

Григорій ГОЛИШ

кандидат історичних наук, доцент,
завідувач бібліотеки
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького (Черкаси, Україна)
golgri@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-5203-0859>

ПРОФЕСОРУ О.Г. ПЕРЕХРЕСТУ — 75

На початку нинішнього року свій 75-річний ювілей відзначив ветеран науково-педагогічної праці, доктор історичних наук, професор Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького Олександр Григорович Перехрест. Знаний дослідник у царині воєнної історії, він зажив визнання і як фундатор і багаторічний очільник історико-юридично-філософського факультету (нині Навчально-науковий інститут міжнародних відносин, історії і філософії) названого закладу вищої освіти (ЗВО). Багатогранне, насичене й напрочуд плідне життя ювіляра — справжній взірець самовідданого служіння Клію, освіті й Україні.

Народився Олександр Григорович у Золотоноші. До речі, це місто подарувало світу великих учених, зокрема біохіміка О.М. Баха й індолога О.М. Баранникова. Середню освіту О. Перехрест здобував у знаному навчальному закладі — міській школі № 4. Свого часу в її приміщенні функціонувала чо-

---

Цитування: Лисенко О., Голиш Г. Професору О. Г. Перехресту — 75. *Український історичний журнал*. 2023. № 1 (568). С. 240—245.

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ловіча класична гімназія, яка дала путівку у високі літературні світи відомим майстрам слова — прозаїку Семену Скляренку та поетові Миколі Терещенку. Своїм професійним вибором ювіляр насамперед зобов'язаний вчителям історії О.М. Богмі та Г.А. Вайсбергу. Працював тоді в школі й видатний краєзнавець М.Ф. Пономаренко, від якого Олександр отримав перші знання з історії рідного краю, археології, топоніміки, ономастики.

Після закінчення школи, 1966 р. О. Перехрест вступив на історичний факультет Одеського державного університету ім. І. Мечникова, де слухав лекції відомих вчених: професорів П.І. Вороб'я, П.Й. Каришковського, З.В. Першиної, К.Д. Петряєва та інших. Він став одним із найуспішніших студентів, брав активну участь у роботі студентського наукового товариства і, природно, після закінчення університету мав усі шанси стати аспірантом однієї з кафедр історії, однак вирішив спробувати свої сили у практичній царині й певний час учителював на рідній Золотоніщині, в Домантівській школі.

Але його владно кликала на службу наука. Тож Олександр вступив до аспірантури кафедри історії своєї *alma mater*. На початку 1977 р. він успішно захистив кандидатську дисертацію, присвячену початковому періоду війни з нацистською Німеччиною. Його науковим керівником був Герой Радянського Союзу професор Н.М. Якупов.

Молодий фахівець уражав невгамовною дослідницькою енергією й науковою продуктивністю: написав десятки статей і повідомлень, опублікованих у престижних часописах, зокрема в «Українському історичному журналі». 1982 року здобув вчене звання доцента (тоді обов'язковою нормою було дотримання п'ятирічного терміну після захисту дисертації). Талановитий викладач і перспективний науковець активно займався громадською роботою.

Залишив слід Олександр Григорович і в м. Хмельницький, де упродовж чотирьох років завідував кафедрою історії Хмельницького технологічного інституту побутового обслуговування. Від 1987 р. обійняв посаду завідувача кафедри історії Черкаського державного педінституту. Тоді настав найбільш плідний період діяльності О. Перехреста. Його подвижницька праця в провідному ЗВО Шевченкового краю варта ґрунтовної оповіді. Ми ж обмежимося лише стислою хронікою розбудови історичної освіти у виші за його участі.

1989 року О. Перехрест ініціював початок підготовки в інституті фахівців за спеціальностями «Українська мова і література та історія», згодом — «Історія та українська мова і література», а вже через чотири роки забезпечив відкриття історичного відділення на факультеті української філології. Знаковим став і 1994 р., коли завдяки організаторським зусиллям керівника кафедри було започатковано роботу історичного факультету. У гранично стислі терміни сформовано належну матеріально-технічну і навчально-методичну базу цього важливого навчально-наукового підрозділу, створено нові профільні кафедри.

Уже наступного року за активної участі О. Перехреста педінститут набув статусу класичного університету й відтак постали принципово нові виклики для історичної освіти: до того основним завданням була підготовка вчителів

історії, а тепер функції суттєво розширювались і передбачали підготовку не лише викладачів, а й науковців, музейників та ін. Для цього на факультеті під керівництвом О. Перехреста докорінно перебудовано освітній процес, суттєво зміцнено кадровий потенціал і методичну базу, розпочато підготовку фахівців за спеціальностями «Історія та народознавство», «Історія та правознавство».

Уперше серед історичних факультетів України О. Перехрест очолив створення і видання навчально-методичних комплексів зі всіх фундаментальних, професійно орієнтованих і вибіркових дисциплін для підготовки фахівців-істориків. За однотайними відгуками ці комплекси стали взірцем методичного забезпечення вишівської історичної освіти.

З огляду на значний дефіцит навчальної літератури зі спеціальних галузей історичної науки О. Перехрест спрямував зусилля науково-педагогічних працівників на підготовку й видання відповідних посібників і підручників. У різні роки побачили світ навчальні книги черкаських істориків «Історичне краєзнавство», «Історична географія», «Основи нумізматики» (два видання, гриф МОН України), «Історія історичної науки», «Історична бібліографія» та ін. Загальне визнання серед студентського і викладацького загалу історичних факультетів українських ЗВО отримав підготовлений особисто О. Перехрестом навчальний посібник «Історична хронологія», виданий тричі.

На факультеті було створено археологічний музей і завдяки сотням унікальних артефактів, зібраних викладачами і студентами, цей інтелектуальний осередок суттєво посилив навчально-методичну базу підготовки фахівців-істориків і в перспективі уможливив відкриття спеціальності «Археологія».

Олександр Григорович чимало зусиль докладав задля розвитку наукової складової у діяльності факультету: започатковано розробку комплексних наукових тем, присвячених воєнно-історичним студіям, проблемам Української козацької держави, історії Середнього Подніпров'я, історії селянства, археології, історичному краєзнавству тощо.

У той час при факультеті було відкрито перший в Україні науково-дослідний інститут селянства і створено наукове товариство істориків-аграрників. Друкованим органом цих структур став часопис «Український селянин», який невдовзі набув статусу фахового видання. Значну увагу приділяв декан і змістовому наповненню серійних історичних випусків наукового журналу «Вісник Черкаського університету».

Завдяки організаторській ініціативі О. Перехреста вдалося налагодити тісні творчі зв'язки зі співробітниками Інституту історії України НАН України і залучити до активної наукової співпраці відомих учених-істориків В.А. Смолія, С.В. Віднянського, О.І. Гуржія, М.Ф. Дмитрієнко, М.В. Коваля, С.В. Кульчицького, О.Є. Лисенка, О.П. Реєнта та ін. Дві інституції спільно розробляли комплексні науково-дослідницькі теми, організовували спільні наукові заходи. Зокрема було започатковано всеукраїнські історичні читання «Козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку» (відбулось 10) із подальшим виданням виголошених матеріалів. На базі факультету організовано за-

ходи на пошану видатного українського історика І.О. Гуржія, матеріали яких оприлюднено на сторінках періодичного збірника «Гуржіївські історичні читання». У співпраці з Інститутом історії України НАН України започатковано роботу науково-дослідного центру з вивчення історії Середньої Наддніпряни. Також науковці факультету долучились до проекту цього ж інституту «Соборність України: історична спадщина і виклики часу».

2001 року О. Перехрест узяв на себе ініціативу проведення на базі факультету Міжнародної наукової конференції з проблем історії Другої світової війни. Вона стала помітною подією наукового життя України й завершилась виданням солідного збірника її матеріалів.

Чимало часу в організаторській роботі О. Перехреста було приділено добору і підготовці науково-педагогічних кадрів. При кафедрах факультету було відкрито аспірантуру та докторантуру. Саме за його каденції 2003 р. започатковано роботу спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських (згодом і докторських) дисертацій з історичних наук, до речі, першої за часом створення в університеті.

Тривала розбудова факультетської інфраструктури шляхом відкриття нових спеціальностей. Так, 2002 р. організовано юридичне відділення, а через два роки — філософське; першим в Україні постав історико-юридично-філософський факультет.

За оцінками авторитетних фахівців МОН України, очолюваний О. Перехрестом факультет перетворився на один із найпрестижніших і найуспішніших підрозділів Черкаського Національного університету імені Богдана Хмельницького. Його студенти й магістранти неодноразово ставали переможцями всеукраїнських предметних олімпіад і учасниками престижних наукових конференцій.

Восени 2005 р. О. Перехрест вирішив залишити посаду декана й зосередитись на керуванні кафедрою всесвітньої історії, а також завершенні докторської дисертації з актуальної проблеми історії українського села в період Другої світової війни. Майже десятиріччя невпинної праці в архівах і бібліотеках України й зарубіжжя Олександр Григорович присвятив її підготовці. Тож захист восени 2013 р. в Інституті історії України НАН України відбувся блискуче, і всі члени спеціалізованої вченої ради й опоненти були однастайні в думці, що вчений сказав нове вагоме слово у вітчизняній військово-історичній науці. Роком раніше Олександр Григорович отримав звання професора.

О. Перехрест — знаний в Україні та за її межами вчений-історик. Об'єктами наукових зацікавлень професора є проблеми новітньої історії України, історії Другої світової війни і спеціальних історичних дисциплін. Його перу належить понад 160 наукових і навчально-методичних публікацій. Як авторитетного воєнного історика його було введено до складу авторського колективу чотирьох вагомих академічних видань: двотомників з історії селянства, економічної історії України, «Україна в Другій світовій війні. Погляд з XXI століття» і нещодавно удоступненого електронного видання «Пере-

лом: війна Росії проти України в часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками».

Побачили світ і дві його особисті монографії, схвалені до друку Інститутом історії України НАН України, які стали помітною подією у сучасній військовій історіографії. У ґрунтовній праці «Сільське господарство України в роки Великої Вітчизняної війни (1941—1945 рр.)» (2011) критично переосмислено попередні методологічні підходи й усебічно розглянуто комплекс чинників, що визначили функціонування аграрної сфери воєнної доби. Особливого резонансу серед наукового загалу набула монографія О. Перехреста «Українське село в 1941—1945 рр.: економічне та соціальне становище» (2011) обсягом 668 сторінок. Ця монографічна версія захищеної ним докторської дисертації вражає своєю ґрунтовністю, аналітичністю і обширністю джерельної бази. У ній розглянуто особливості функціонування сільськогосподарської галузі і соціальної інфраструктури села, становище його мешканців, а на основі усебічного аналізу зроблено важливі концептуальні узагальнення.

Професор О. Перехрест став організатором, співорганізатором і учасником понад 100 міжнародних, всеукраїнських, регіональних і міжвишівських наукових конференцій, симпозіумів та історичних читань. Він є укладачем, упорядником чи редактором кількох десятків наукових досліджень і навчально-методичних праць. Рецензував і опонував понад 70 кандидатських і докторських дисертацій, наукових праць, підготував кількох кандидатів історичних наук.

Упродовж багатьох років Олександр Григорович є членом редколегій ряду наукових часописів, зокрема журналу «Вісник Черкаського університету. Серія «Історичні науки»» (був також відповідальним редактором серії «Всесвітня історія» цього видання). Довгі роки входив до складу редколегій збірників наукових праць «Український селянин» і «Гуржіївські історичні читання». Він є чільним членом редколегії міжнародного наукового часопису «Наука і освіта: нові виміри» (Будапешт, Угорщина). Понад 18 років (від часу створення) науковець входить до складу спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій з історичних наук у Черкаському національному університеті.

О. Перехрест є фундатором і керівником наукової школи з проблем історії України періоду Другої світової війни. Кафедра міжнародних відносин і всесвітньої історії, яку він очолював понад 30 років і де працює нині на посаді професора, залишається єдиною серед цивільних ЗВО України, де упродовж кількох десятиліть комплексно вивчають історію Другої світової війни. За результатами наукових досліджень в означеному тематичному напрямі вчені-історики ЧНУ імені Богдана Хмельницького захистили докторську і сім кандидатських дисертацій, опублікували дев'ять індивідуальних і колективних монографій, 18 розділів у академічних виданнях, шість тематичних збірників і понад 500 статей у наукових часописах, краєзнавчих і медійних виданнях.

На базі університету відбулось понад 25 міжнародних, всеукраїнських, регіональних і університетських конференцій, круглих столів, презентацій тощо

з військово-історичної проблематики. За всім цим — ініціативність, організа-торський хист і творча невгамовність О. Перехреста.

Своє основне життєве покликання Олександр Григорович бачить не лише в ґрунтовних наукових студіях, а й у викладацькій роботі, котрій від-дав уже понад півстоліття. Йому доводилось читати курси десятків фахових історичних дисциплін. Лекції Олександра Григоровича позначені високим науковим і методичним рівнем, емоційністю, прикладною спрямованістю. О. Перехресту притаманні кращі риси педагога, вченого, людини: дивовижна працездатність і послідовність у діях, високий ступінь самоорганізованості, непохитна принциповість, багатогранна компетентність і ерудиція, комуніка-бельність, зворушлива готовність завжди прийти на допомогу.

Багаторічна й самовіддана праця Олександра Григоровича пошанована на-городами: він удостоєний Почесної грамоти Верховної Ради України (2003), почесних грамот МОН України, Черкаської ОДА і обласної ради, знаку «Від-мінник освіти України» (2004). Професор О.Г. Перехрест 2021 р. отримав почесне звання члена-кореспондента Української академії історичних наук.

Свій ювілей Олександр Григорович Перехрест зустрічає сповненим твор-чих задумів. Попереду — штурм нових наукових вершин і оригінальні педаго-гічні знахідки. Зичимо йому втілення усіх наукових планів!

Received / Надійшла 30.01.2023

Oleksandr LYSENKO

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Head of the Department of History of Ukraine During World War II
Institute of History of Ukraine, NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
ukr2ww@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4003-6433>

Hryhorii HOLYSH

candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Head of the Library of Bohdan Khmelnytskyi
Cherkasy National University (Cherkasy, Ukraine)
golgri@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5203-0859>

PROFESSOR O.H. PEREKHREST IS 75